

4. Nabytki

„Nadbrzeżny krajobraz z rybakami”. Niderlandzka płytką flizowa z badań w Stargardzie

Podczas interwencyjnych badań archeologicznych w Stargardzie w roku 2003¹ pozyskano cztery fragmenty fajansowej płytki flizowej², które umożliwiły zaledwie połowiczną jej rekonstrukcję³. Częściowo zachowana niderlandzka fliza zdobiona motywem nadbrzeżnego krajobrazu (ilustr. 1) jest jedynym do tej pory egzemplarzem tego typu znalezionym w Stargardzie.

Produkcja charakterystycznych wyrobów fajansowych szkliwionych białą polewą cynową, stała się dla XVII - wiecznych Niderlandów oznaką prestiżu i powodem do szybkiego wzbogacenia się kraju po rozmaitych perypetiach politycznych⁴. Wzorowanie się na chińskiej porcelanie wymogło glazurowanie całego naczynia w celu imitacji porcelanowego białego czerepu. W związku z tym również dekoracja malarska odzwierciedlała początkowo ornamentykę chińską⁵. Z czasem, w wyniku obycia się społeczeństwa z nowo powstałym wyrobem ceramicznym, zaczęto wprowadzać dekorację europejską⁶. Dominowały rodzime krajobrazy, na których pojawiały się charakterystyczne elementy holenderskiej rzeczywistości, takie jak pastwiska, architektura, rozmaite akweny wodne, łodzie z rybakami (ilustr. 2) czy wiatraki (ilustr. 3). Detale holenderskiej codzienności stały się częstymi motywami zdobniczymi płytek flizowych⁷.

Produkcja niderlandzkich fliz rozpoczęła się przede wszystkim w Rotterdamie i Amsterdamie około roku 1600⁸. Z biegiem lat, wytwarzanie fajansowych płytek stało się typowe dla takich zakładów jak Delft⁹, Haarlem, Gouda, Utrecht, Harlingen,

¹ Badania prowadzono w związku z przebudową sieci ciepłej na Starym Mieście. M. Majewski, *Sprawozdanie z interwencyjnych badań archeologicznych realizowanych przy przebudowie sieci ciepłej na Starym Mieście w Stargardzie*, Stargard 2003 (maszynopis w zbiorach WUOZ w Szczecinie oraz w Dziale Archeologicznym Muzeum w Stargardzie).

² Fragmenty flizy (MS/A/270/83) wyeksplorowano z warstwy niwelacyjnej podwórka podczas prac na odcinku VI przy ul. Płatnerzy (dawna ul. Strzelców), zob. M. Majewski, *Sprawozdanie z interwencyjnych badań...* op. cit., s. 6.

³ Szerokość 12,9 cm, zachowana wysokość 7,7 cm, grubość do 0,8 cm. Fliza w przekroju ma nieznacznie „fazowane krawędzie”.

⁴ J. Balicki, M. Bogucka, *Historia Holandii*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1976, s. 133, 143; C. R. Boxer, *Morskie imperium Holandii 1600-1800*, Gdańsk 1980, s. 26.

⁵ B. Tietzel, *Fayence I. Niederlande, Frankreich, England*, Köln 1980, s. 23; U. Sieńkowska, *Naczynia fajansowe z Delft z badań archeologiczno-architektonicznych Starego Miasta Elbląga*, „Elbląskie Studia Muzealne”, nr 1, 2009, s. 165.

⁶ L. Chrościcki, *Fajans. Znaki wytwórni europejskich*, Warszawa 1989, s. 159.

⁷ H. Stettner, *Alte Niederländische Wandfliesen mit maritimen Motiven*, „Keramos”, H. 96, 1982, s. 121-130; R. Gralow, *Niederländische Wandfliesen im Wismarer Fundgut*, „Archäologische Berichte aus Mecklenburg-Vorpommern”, Bd. 11, 2004, s. 164-166.

⁸ R. Gralow, op. cit., s. 160.

⁹ L. Chrościcki, op. cit., s. 159.

Makkum czy Bolsward¹⁰.

Proces produkcyjny fliz przebiegał podobnie do produkcji naczyń fajansowych, oczywiście z pewnymi zmianami technicznymi. Po uprzednim wyrobieniu i przygotowaniu gliny brano jej fragment i wałkowano na stole za pomocą drewnianego wałka, tak aby otrzymać odpowiednią grubość. Głównym celem wałkowania było pozbycie się znacznej ilości wody. Następnie za pomocą drewnianej matrycy (*hol. mal*) w kształcie kwadratowej ramki o określonej wielkości, odciskano fragment gliny. Aby matryca się nie przesuwiała podczas formowania przyszłej flizy, w narożnikach ramki umieszczano małe gwoździe. Metoda ta miała swe zastosowanie przede wszystkim w XVII wieku. Z czasem zmniejszano liczbę gwoździ w narożnikach szablonu¹¹.

Uformowane półfabrykaty odstawiano do jednodniowego suszenia, w wyniku którego płytka mogła się skurczyć o 10 lub nawet 15%¹². Następnie wypalano w piecu w temperaturze rosnącej z wolna do 800-1000°C¹³.

Wypalony biskwit oczyszczano i za pomocą pędzla nakładano białe szkliwo cynowe (*hol. wit*) na jedną z powierzchni płytki¹⁴. Następnie na surowym szkliwie wykonywano dekorację malarską. Z reguły posługiwano się szablonem (*hol. spons*) w celu powtarzalności dekoracji na większej liczbie fliz. Za pomocą perforowanego papieru przy użyciu sproszkowanego węgla drzewnego zaznaczano ważniejsze punkty na wyrobie. Ułatwiała to „kopiowanie” dekoracji¹⁵. Dalej zdobiono powierzchnię przy użyciu farby jednego koloru. Stosowano przede wszystkim błękit kobaltowy lub fiolet manganowy. Malując kobaltem zaznaczano farbą kontury (*hol. trek*) wybranych elementów w celu podkreślenia niebieskiej dekoracji¹⁶. Przed powtórным wypałem skrapiano wyrób przezroczystym szkliwem ołowiowym (*hol. kvaart*) dla utrwalenia dekoracji i nadaniu powierzchni znacznego połysku¹⁷.

Produkowanie fliz umożliwiło upiększenie mieszczkańskich wnętrz. Zdobiono nimi kominki (ilustr. 4) oraz dolne partie ścian na styku z podłogą (ilustr. 5), co ułatwiło utrzymywanie domu w czystości¹⁸. Z kolei gładka powierzchnia samych fliz stwarzała nowe możliwości zagospodarowania jej różnorodną ikonografią¹⁹. Płytki zdobiono zatem motywami zaczerpniętymi z codziennego życia, wizerunkami fantastycznych stworzeń, przedstawieniami holenderskich krajobrazów a także scenami biblijnymi.

¹⁰ Fliesen. Sammlung Johann Keller – München. Altonaer Museum in Hamburg: Juni – August 1965 (Katalog. Bearb. Von M. Meinz), Hamburg [1965]; B. Tietzel, op. cit., s. 77; J. Pluis, *Bibelfliesen*, „Keramos”, H. 141, 1993, s. 39.

¹¹ D. Korf, *Tegels*, Bussum 1960, s. 10-13; B. Tietzel, op. cit., s. 82; B. Frontczak, *Fajanse od XV wieku do 1914 roku w zbiorach Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego*, Kraków 2009, s. 125.

¹² D. Korf, op. cit., s. 13.

¹³ B. Tietzel, op. cit., s. 82.

¹⁴ D. Korf, op. cit., s. 14.

¹⁵ E. Kilarska, *Fajanse z Delft w dawnym Gdańsku*, Gdańsk 2003, s. 14.

¹⁶ K. Sołtan-Kościelecka, *Gerrit Paape, Fajanser czyli wytwórca naczyń fajansowych w Delftach*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, R. LII, nr 4, 2004, s. 481.

¹⁷ D. Korf, op. cit., s. 16; B. Tietzel, op. cit., s. 34; K. Sołtan-Kościelecka, op. cit., s. 480.

¹⁸ R. Gralow, op. cit., s. 162; B. Frontczak, op. cit., s. 124.

¹⁹ H. O. Müller, *Wandfliesen der nördlichen Niederlande im 17. und 18. Jahrhundert*, „Keramos”, H. 128, 1990, s. 59.

Pozyskana z badań w Stargardzie płytka należy do typu flizy medalionowej²⁰. Flizę o czerepie koloru żółtego pokryto cynową glazurą na stronie, na której umieszczono dekorację. Boki płytki sporadycznie pokryte są szkliwem, natomiast jej tylna część pozbawiona jest polewy. Kobaltowa dekoracja malarska zawarta w medalionie przedstawia scenę zwykłej ludzkiej codzienności. Niczym nie zmaćony nadbrzeżny krajobraz ukazuje przystań rybacką. Umieszczeni w łodziach ludzie stanowią ruchomy akcent dekoracji wyciszonego pejzażu. Znajdujące się na drugim planie łodzie mają rozwinięte żagle, co sugeruje większy dynamizm spowodowany przez wznagający wiatr. Z powodu fragmentaryczności flizy możemy wyłącznie domniemywać wyglądu zabudowy namalowanej z lewej strony. Możliwe, że znajdował się tam między innymi wiatrak, tak bardzo typowy dla holenderskiego otoczenia.

W narożnikach flizy ulokowano elementy roślinne w postaci kwiatów goździka. Ten narożnikowy motyw zdobniczy był charakterystyczny głównie dla produkcji amsterdamskiej, gdzie rozpoczęto jego umieszczanie w 1720 roku. Wyjątkiem mogło być jego okazjonalne stosowanie w Makkum (II połowa XVIII wieku i XIX wiek) i w Utrechcie (XIX wiek)²¹.

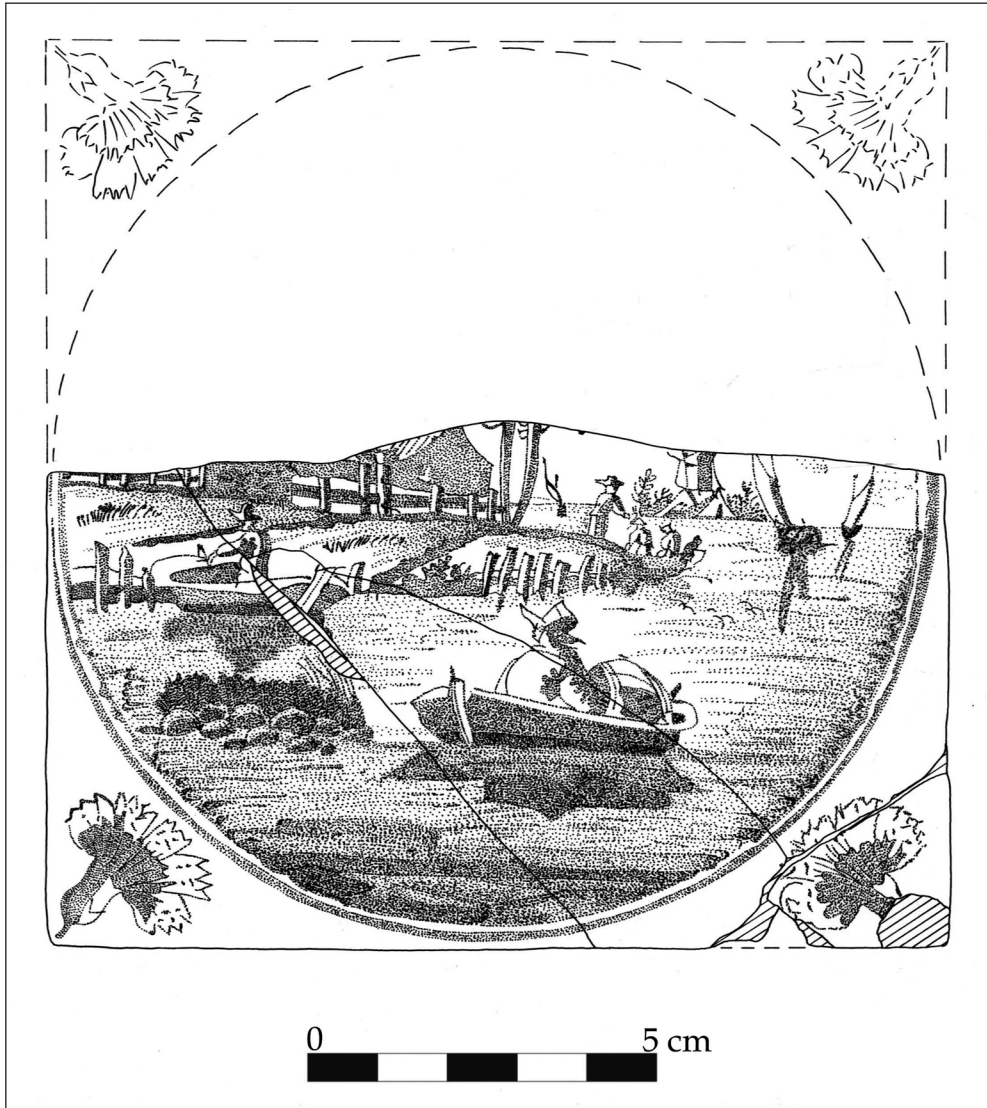
Pomocne w ustaleniu chronologii egzemplarza są informacje dotyczące grubości produkowanych płytek. Wytwarzane pierwotnie flizy miały większą powierzchnię i grubość niż płytki produkowane w XVIII i XIX wieku²². Flizę ze Stargardu o powierzchni 12,9 cm i grubości do 0,8 cm wyprodukowano w XVIII wieku, w jego drugiej połowie lub pod koniec tegoż stulecia.

Karol Kwiatkowski

²⁰ Typ ten związany jest z dekoracją malarską i określa kwadratową płytkę, na której namalowano medalion w kształcie koła. Narożniki płytki zdobione są elementami geometrycznymi lub roślinnymi. D. Korf, op. cit., s. 63-65.

²¹ J. Pluis, op. cit., s. 40.

²² D. Korf, op. cit., s. 37; R. Gralow, op. cit., s. 164; B. Frontczak, op. cit., s. 125-126.

Ilustr. 1. Stargard. Fragmentarycznie zachowana fajansowa płytka flizowa z motywem krajobrazu niderlandzkiego w medalionie i goździkami w narożnikach, II poł. – k. XVIII w. Rys. K. Kwiatkowski

Ilustr. 2. Wouter Knijf, *Pejzaż rzeczny z architekturą*, k. lat 40. XVII w. Zamek Królewski na Wawelu, wg Winiewicz-Wolska, *Malarstwo Holenderskie w zbiorach Zamku Królewskiego na Wawelu*, Kraków 2001, s. 119

Ilustr. 3. Jacob van Ruisdael, *Wiatrak w Wijk koło Duurstede*, ok. 1670. Rijksmuseum, Amsterdam, wg J. Huizinga, *Kultura XVII- wiecznej Holandii*, Kraków 2008, po s. 38

Ilustr. 4. Pieter de Hooch, *Kobieta obierająca jabłko* (fragment obrazu), ok. 1663. The Wallace Collection, Londyn, wg *Von Frans Hals bis Vermeer. Meisterwerke holländischer Genremalerei*, Berlin 1984, s. 194

Ilustr. 5. Jan Vermeer, *Mleczarka* (fragment obrazu), 1658-1660. Rijksmuseum, Amsterdam, wg N. Schneider, *Vermeer. Dzieła wszystkie*, Köln 2004, s. 65